

PAŃSTWO I SPOŁECZEŃSTWO

STATE AND SOCIETY

E-ISSN 2451-0858 ISSN 1643-8299

ROK XXIII: 2023, NR 2

DOI: 10.48269/2451-0858-pis-2023-2-001

Data wpłynięcia: 1.07.2023

Data akceptacji: 30.09.2023

CISZA W PROCESIE WSPIERANIA ROZWOJU UCZNIA W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

Teresa Olearczyk

dr. hab., prof. KAAFM, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego,
Wydział Psychologii, Pedagogiki i Nauk Humanistycznych
<https://orcid.org/0000-0001-6660-2379>

Streszczenie

Szkoła, której celem jest edukacja i wychowanie, musi m.in. odpowiedzialnie troszczyć się o rozwój każdego ucznia, a zwłaszcza uczniów zdolnych. Obok nauczania, a więc przekazu treści o charakterze dydaktycznym, ważne jest umożliwienie dzieciom i młodzieży osobistego rozwoju, ich pasji i zdolności. Cisza wywiera wpływ na życie zarówno całych społeczeństw, jak i poszczególnych osób. Spotkanie uczniów z ciszą odbywa się w kontekście szeroko rozumianej kultury, w której także szkoła ma poczesne miejsce. Szkoła powinna więc właściwie reagować na zmienione relacje pomiędzy edukacją a ciszą, której nowe formy są obecne w kulturze. Praca w ciszy pozwala na lepsze myślenie, które z kolei ma odzwierciedlenie w jakości działania ucznia. Cisza dotyczy działań mających na celu m.in. pracę nad sobą, nade wszystko jest pomocą w koncentracji, a zatem usprawnia proces uczenia się. Celem artykułu jest wskazanie znaczenia ciszy w rozwoju ucznia w młodszym wieku szkolnym.

Słowa kluczowe: rozwój dziecka, uczeń zdolny, cisza, uczeń w młodszym wieku szkolnym

Silence in the process of supporting the development of a student at a younger school age

Abstract

A school whose goal is education and upbringing must, among others: take responsible care of the development of every student, especially the gifted ones. In addition to teaching – that is transmitting didactic content – it is important to enable children and young adults to develop their passions and abilities. Silence affects the lives of both entire societies and individual people. Students' encounter with silence takes place in the context of broadly understood culture, where the school plays an important role. Therefore, the school should respond appropriately to the changed relationship between education and silence, new forms of which are present in culture. Working in silence allows for better thinking, which in turn is reflected in the quality of the student's performance. Silence applies to actions aimed at, among others: working on yourself, above all, however, it helps one concentrate, and therefore improves the learning process. The aim of the article is to indicate the importance of silence in the development of students at early school age.

Key words: child development, gifted student, silence, student of younger school age

„W każdym z nas panuje cisza. [...]

A kiedy doświadczamy tej ciszy, przypominamy sobie, kim jesteśmy”.

Gunilla Norris

Wprowadzenie

Rozwój człowieka uwarunkowany jest wieloma czynnikami – niektóre z nich są od nas niezależne, na inne mamy wpływ i możemy świadomie wspomagać swój rozwój poprzez ich stymulację.

Dynamizm dziecięcy jest dowodem zdrowia i sprawności dziecka, niemniej potrzebuje ono także odpoczynku, przemienności bycia aktywnym i pasywnym. Warunki, w jakich przyszło żyć młodemu pokoleniu, znacznie zmieniły się, a właściwie są trudno porównywalne do minionych czasów. W wyniku postępu nauki, rozwoju techniki, rozrastania się wielkich aglomeracji, a także zmiany otoczenia przedszkoli i szkół w coraz większym stopniu otacza nas hałas, który bez wątpienia nie sprzyja rozwojowi, a w szczególności koncentracji. Coraz częściej słyszymy o nowych dysfunkcjach, problemach natury psychicznej dzieci i młodzieży, która potrzebuje obecności, bliskości, a także spokoju, by mózg mógł się zregenerować. Wiele dzieci z trudem funkcjonuje w hałasie, który nie jest obojętny dla wrażliwego systemu nerwowego dziecka; nadmierna ilość bodźców powoduje niepokój i utrudnia koncentrację, a czasem nawet ją uniemożliwia. Dzieci nadpobudliwe postrzegane są jako problematyczne, są „etykietowane” i oceniane poniżej swoich możliwości, ponieważ mają trudności ze skupieniem się, koncentracją.

Celem rozważań nad fenomenem ciszy jest omówienie uwarunkowań rozwoju dziecka w kontekście jego zdolności i uzdolnień, budowania zdrowia psychicznego oraz przeciwdziałania zagrożeniom cywilizacyjnym eksponującym hałas, dźwięk, ultradźwięk, szum itp. Celem artykułu jest więc ukazanie znaczenia ciszy we wszechstronnym rozwoju ucznia w młodszy wieku szkolnym.

Cisza i spokój odgrywają znaczącą rolę w procesie rozwojowym i wychowawczym nastawionym na wszechstronny rozwój dziecka, a zarazem pełnią funkcję gwarantów uzyskania możliwie jak najlepszych efektów działań podejmowanych na rzecz jego wychowania i kształcenia.

Koncentrując swoją uwagę na środowisku wczesnoszkolnym i potrzebach rozwojowych dziecka w tym wieku, warto zauważyć, że cisza jest jedną z ważnych kompetencji nauczyciela w relacji wychowawczej z uczniem, a szczególnie z uczniem zdolnym, formowanym w wymiarze intelektualnym, emocjonalnym, etycznym, duchowym i fizycznym, który dzięki tworzonej sytuacji edukacyjnej może doświadczać odkrywania i przeżywania świata nauki, przyrody, świadomie włączając się w uniwersalną wspólnotę cywilizacji.

Zapewne brzmi to jak truizm, jednak uczeń zdolny to potencjalność i nadzieja dla społeczeństwa oraz nauki. Dzięki nieprzeciętnej inteligencji i wielu talentom może wzbogacać szkołę swoją kreatywnością, nowatorskimi pomysłami; może w istotny sposób przyczynić się do rozkwitu miejsca, w którym przebywa. Jego postawa na pewno zostanie zauważona przez rówieśników, będzie ich inspirować do rozwoju własnego potencjału, pobudzać do działania. Ucznia zdolnego postrzega się poprzez pryzmat wysokich ocen, jakie otrzymuje, a które wskazują na zdolności, choć mogą one być i zwykle bywają wynikiem pilności ucznia, oraz warunków, w jakich proces nauczania przebiega zarówno w szkole, jak i w środowisku rodzinnym.

Dziecko zdolne to dobrodziejstwo dla rodziców, rówieśników, szkoły, a w przyszłości dla społeczeństwa. Jednak czy takie twierdzenie można uznać za pewnik? Czy pojawienie się ucznia zdolnego gwarantuje pomyślność i rozwój wszystkich uczestników procesu edukacyjnego? Opinie są jednoznaczne: oprócz przyjemności, satysfakcji i dumy praca z nieprzeciętnym wychowankiem nieraz przynosi wiele problemów, wątpliwości i wyzwania, chociażby z powodów osobowościowych, wrażliwości, a także dysfunkcji, które nie omijają uczniów zdolnych.

Przychodzimy na świat z tzw. inteligencją płynną (zadatki organiczne), a na jej bazie tworzy się inteligencja skryzalizowana w wyniku nabywania doświadczenia indywidualnego, uczenia się, także szkolnego, w określonym kontekście kulturowym¹.

¹ B. Janiszewska, *Uczniowie zdolni w świetle teorii psychologicznych*, „Języki Obce w Szkole” 2018, nr 3, s. 7, https://prowly-uploads.s3.eu-west-1.amazonaws.com/uploads/landing_page_image/image/136598/2c129fb25e3206e1a85e1f39dbf75cc7.pdf [dostęp: 29.11.2023]. Szerzej na ten temat zob.: Z. Włodarski, A. Matczak, *Wprowadzenie do psychologii*, wyd. 3 popr., Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1996, s. 332; A. Matczak, *Diagnoza intelektu*, Wydawnictwo Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1994.

Howard Gardner wyróżnił aż osiem rodzajów inteligencji: logiczno-matematyczną, językową, przyrodniczą, muzyczną, przestrzenną, ruchową, interpersonalną i intrapersonalną. A zatem uzdolnienia mogą być różnorakie. Główną ideą Gardnera jest fakt, że każdy z nas posiada wszystkie typy inteligencji, ale mamy je rozwinięte w różnym stopniu. Inteligencje uzupełniają się wzajemnie oraz można je rozwijać poprzez rozmaite ćwiczenia, odpowiednie pobudzenie, ale czynnikiem wspierającym ich rozwój są także warunki, w jakich będzie odbywał się proces rozwoju.

W placówkach oświatowych od 1 września 2017 r. obowiązuje rozporządzenie MEN o pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolach, szkołach i innych placówkach wychowawczych. Rozporządzenie to nie tylko nakłada na szkoły obowiązek udzielania odpowiedniego rodzaju pomocy uczniom mającym różnorodne trudności w nauce, lecz także zwraca uwagę na otoczenie opieką i szczególne zainteresowanie uczniami zdolnymi tak, by nie zaprzepaścić ich potencjału, lecz go rozwijać i stymulować. Problem polega na odróżnieniu uczniów zdolnych od tych, z którymi intensywnie pracują rodzice, oraz tych, którzy mają korepetycje, są zwykle przygotowani do sprawdzianów, prowadzą zeszyty i zazwyczaj otrzymują dobre oceny. Nasuwają się pytania, czym są uwarunkowane zdolności, czym są zdolności jako takie, jakie są ich rodzaje i czym się charakteryzują².

Definicja pojęcia „uczeń zdolny”

Dostępnych jest wiele publikacji, które przedstawiają teoretyczne ujęcie takich zagadnień jak zdolność, inteligencja oraz twórczość dzieci i młodzieży. Ich mnogość wskazuje, jakie bogactwo teorii funkcjonuje w literaturze fachowej³. Głównym wyróżnikiem charakteryzującym uczniów zdolnych jest ich inteligencja.

Uczeń zdolny to taki, który ma wysoki iloraz inteligencji, duże osiągnięcia, wysoki poziom twórczy, to znaczy, że charakteryzuje go niepokój poznawczy, umie oderwać się od utartych schematów, potrafi znaleźć się w nowej sytuacji, ma pomysły nowych rozwiązań starych problemów, nie boi się nowych rzeczy⁴.

Zatem materię zagadnienia należy uznać za złożoną.

Większość specjalistów wyróżnia co najmniej dwa kryteria identyfikowania uczniów zdolnych, kryterium psychologiczne i psychopedagogiczne. Kryterium

² B. Janiszewska, *op. cit.*, s. 5.

³ Wśród formalnych teorii zdolności można wymienić: trójpłaszczynowy model zdolności Renzulli'ego, wielowymiarowy model zdolności Mönksa, teorię inteligencji wielorakiej Gardnera. Zob. M. Referda, *Zdolności a porażka szkolna: jaką rolę odgrywa osobowość?*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2019; B. Łubianka, A. Sękowski, *Świat wartości uczniów zdolnych*, red. *idem*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2016.

⁴ M. Partyka, *Zdolni, utalentowani, twórczy: poradnik dla pedagogów, psychologów, nauczycieli i rodziców*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1999, s. 54.

psychologiczne związane jest ze stosowaniem badań testowych sprawdzających poziom inteligencji, zdolności specjalnych, a także cech osobowości. Kryterium psychopedagogiczne odwołuje się do osiągnięć ucznia [...] który ma wysokie osiągnięcia w jakiejś dziedzinie, jest uznawany za zdolnego. [...] Uczniów zdolnych, ze względu na ich specyficzne potrzeby, związane z wysokim poziomem intelektualnym, silną motywacją poznawczą, pogłębionymi zainteresowaniami, możemy zaliczyć do grupy dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, a więc specyfika ich rozwoju powinna być uwzględniona w toku kształcenia i wychowania⁵.

Procesy poznawcze ucznia zdolnego

Na tle grupy rówieśniczej dziecko zdolne wyróżnia się w wielu obszarach działalności i często wykazuje przy tym znaczne pokłady wiary w siebie i swoje możliwości. Charakteryzuje się sprawnością funkcjonowania w sferze poznawczej, czy to w dziedzinie nauk ścisłych, przyrodniczych, lingwistycznych, czy też w obszarach sztuk artystycznych i sportowych. Wyróżnia się przede wszystkim umiejętnościami językowymi i doskonałą pamięcią, dzięki której uczy się dużo szybciej, efektywniej, odpowiada poprawnie na postawione pytania, samemu formułując wnikliwe, wręcz dociekliwe zapytania, ponieważ jest ciekawe świata i ludzi⁶. Potrafi świetnie obserwować otoczenie, a w konsekwencji szybko wyciągać poprawne wnioski, wysuwać ciekawe, intrygujące koncepcje. Szybko znajduje rozwiązanie problemu, który się pojawia. Ponadto posiada umiejętność skupienia uwagi przez długi czas na tym, co je interesuje, czyli skutecznie koncentruje się na zadaniu, jest uważne. Przejawia zainteresowania czytelnicze, dzięki czemu pogłębia swoją wiedzę, utrwala zasady ortograficzne, przyswaja konstrukcje stylistyczne oraz poszerza słownictwo czynne i bierne, a przede wszystkim buduje swój świat wyobraźni, dzięki któremu jest tak twórcze i niepowtarzalne. Cechuje je oryginalność w myśleniu, mnogość zainteresowań i potrzeba wyrażania swoich uczuć, emocji czy myśli poprzez sztukę. Dziecko zdolne umiejętnie broni swoich poglądów, wykorzystując do tego celu racjonalne argumenty, a także ironię, sarkazm czy poczucie humoru. Często uczniowie zdolni mają problemy z odnajdywaniem się w grupie rówieśniczej z powodu odmiennych zainteresowań czy zachowań.

Rozwój dziecka zdolnego

Korzenie twórczego myślenia tkwią w domu [rodzinnym]. To od rodziców dzieci uczą się, co cenić, jak patrzeć na siebie i innych, gdzie widzieć granice możliwości.

⁵ *Uczeń zdolny – kształcenie i wychowanie*, Poradnia Pedagogiczno-Psychologiczna nr 2, <http://www.ppp2edugdunia.pl/porady/uczen-zdolny-kształcenie-i-wychowanie> [dostęp: 29.11.2023].

⁶ M. Partyka, *op. cit.*, s. 54.

Twórcze wychowanie w domu daje tyle samo, jeśli nie więcej, ile daje szkoła w późniejszym okresie⁷.

Rodzice nie zawsze posiadają wystarczającą wiedzę i umiejętności, które mogłyby pomóc im w zrozumieniu i właściwym podejściu do możliwości intelektualnych ich dziecka i popełniają niezamierzone błędy wychowawcze. [...] w imię wyznawanej przez siebie „filozofii wychowania”, nieświadomie niszczą i tłumią zdolności swoich dzieci. Dążąc do realizacji ideału „dziecko grzeczne i posłuszne”, bagatelizują, a nawet tłumią naturalną dużą ciekawość poznawczą i potrzebę eksploracji [otoczenia], poprzez zabranianie pewnych niekonwencjonalnych zachowań, dążności do eksperymentowania, zadawanie zbyt dużej ilości lub „niestosownych pytań”. Powoduje to chwiejność emocjonalną, niepewność, a nawet lęk [u dziecka]. W szkole dzieci takie czują się często zagubione, są nieśmiałe, nie potrafią zaprezentować swoich rzeczywistych możliwości⁸.

Druga grupa rodziców wynosi dziecko na piedestał. „Wychowują je w atmosferze pochwał i podziwu. Starają się także zintensyfikować jego rozwój poprzez różne dodatkowe, często bardzo obciążające zajęcia. Skutkiem tego mogą być takie niepożądane zachowania jak: zbytnia zarozumiałość i pewność siebie, nadmierna dążność do rywalizacji, okazywanie lekceważenia kolegom [...]”, znudzenie zajęciami, niechęć do współpracy i współdziałania w grupie. „Zrozumiałe jest, że w takiej sytuacji [dzieci], dosyć łatwo popadają też w konflikty z otoczeniem”⁹.

Uczniowie zdolni to uczniowie o specjalnych potrzebach edukacyjnych, które należy rozpoznać i zaspokoić. Celem pomocy jest wspieranie ucznia zdolnego, jego potencjału poprzez stworzenie w szkole takich warunków, aby uczeń mógł w pełni uczestniczyć w życiu szkoły¹⁰.

Cechy osobowości ucznia zdolnego i jego miejsce w społeczeństwie

Paradoksem okazuje się edukacyjna sytuacja dziecka wybitnie zdolnego; w wielu przypadkach obserwowana jest rozbieżność między jego rzeczywistym potencjałem a osiągnięciami szkolnymi. Dzieje się tak zapewne dlatego, że dzieci uzdolnione jako indywidualiści przywiązani do swoich idei, nieustępliwi, nadmiernie skupieni na sobie, często wolą poświęcać czas na interesujące je zagadnienia niż bezrefleksyjnie przyswajać wiedzę w szkole, koncentrują się na tych zadaniach, „które wzbudzają ich zainteresowanie, czasem nawet

⁷ U. Kwiecińska, *Uczeń zdolny*, Szkoła Podstawowa Nr 86 im. Bronisława Czecha, <https://sp86.edupage.org/text/?eqa=dGV4dD10ZWFjaGVycy8tMzImc3VicGFnZT0x> [dostęp: 29.11.2023].

⁸ *Uczeń zdolny – kształcenie i wychowanie*, op. cit.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ M. Jasińska, *Uczeń zdolny – jak go wspierać*, Librus, 11.04.2022, <https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/uczen-zdolny-jak-go-wspierac> [dostęp: 29.11.2023].

zaniedbując inne. Odrabianie lekcji nie zawsze traktują jako istotne, ponieważ odczuwają je jako ograniczanie rozwoju własnych zdolności i zainteresowań. [...] Są też przypadki, że dzieci wybitnie inteligentne są bardzo złymi uczniami¹¹. To poważna strata społeczna. Wiadomo bowiem, że szkolne porażki niekorzystnie wpływają na funkcjonowanie emocjonalne i rozwój osobowości dziecka, a już szczególnie takiego, które cechuje niska lub zawyżona samoocena, egocentryzm czy nieśmiałość, frustracja z powodu braku sukcesów albo słaba umiejętność radzenia sobie z porażkami.

Zatem uczeń zdolny ma więcej niezaspokojonych potrzeb emocjonalnych niż pozostali¹². Rozbieżność pomiędzy rozwojem poznawczym a psychicznym jest u niego bardziej widoczna niż u pozostałych wychowanków, gdyż dojrzewanie tej sfery nie jest przyspieszone i dziecko reaguje tak jak jego rówieśnicy, a wysoka sprawność intelektualna sprawia, że jest ono traktowane przez osoby dorosłe zbyt poważnie. Uczeń ten wymaga bliskich relacji emocjonalnych, jednak częściej słyszy, że jest mądry niż że jest kochany. Stąd nierzadko miewa problemy nie tylko z najbliższymi, ale i

w kontaktach z rówieśnikami. Nie znajdując partnera o podobnym poziomie intelektualnym [...] okazuje [...] swoją przewagę lub świadomie wycofuje się i pozostaje outsiderem. Niedowartościowani koledzy mogą zwyczajnie zazdrościć zdolnemu jego sukcesów, co czasem prowadzi do otwartych konfliktów w zespole klasowym. Sama osobowość ucznia może być też źródłem problemów emocjonalnych. Radzenie sobie z emocjami, sukcesami i porażkami, wysoko postawiona poprzeczka, relacje z rówieśnikami – to wielkie wyzwania dla psychiki takiego ucznia. Często rodzi to problemy wychowawcze, co przysparza zmartwień [...] wychowawcy, rodzicom i szkolnemu pedagogowi¹³.

Słuszności takiej tezy dowodzi Maria Tyszkowa¹⁴. Pod koniec lat 80. XX w. przeprowadziła ciekawy eksperyment dotyczący nauki szkolnej dzieci o wysokim poziomie inteligencji i poczyniła interesujące spostrzeżenia. We wnioskach obok zinterpretowanych wyników badań dydaktycznych zamieściła również informacje odnoszące się do funkcjonowania geniuszy w grupie. „Okazało się, że w grupie rówieśniczej jaką jest klasa, zajmują oni o wiele bardziej różnicowaną pozycję niż ich przeciętni koledzy. W szkole podstawowej należą do

¹¹ *Uczeń zdolny – kształcenie i wychowanie, op. cit.*

¹² E. Janusz-Bielecka, A. Pawłowska, *Trudności w funkcjonowaniu emocjonalno-społecznym ucznia zdolnego*, <https://sp4.kielce.eu/sites/default/files/pliki/2020/05/uczen-zdolny-trudn-emocj-spol.pdf> [dostęp: 6.12.2023].

¹³ M. Wojnarowska, *Działania szkoły w pracy z uczniem zdolnym*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, s. 7, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=4860> [dostęp: 29.11.2023].

¹⁴ Zob. M. Tyszkowa, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1977; M. Przetacznik-Gierowska, M. Tyszkowa, *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019.

znacznego odsetka uczniów cieszących się uznaniem i sympatią, ale większość z nich cieszy się bardziej uznaniem niż sympatią. Natomiast w szkołach średnich kształtuje się to już odmiennie. Niestety duży odsetek młodzieży zdolnej w omawianych badaniach znalazł się w grupie izolowanych (79%) i odrzuconych (60%). Jest to oczywiście zjawisko niekorzystne, powodujące konsekwencje w postaci przykrych przeżyć emocjonalnych, a także niekorzystnych zachowań [...], jak np. tendencje do izolowania i zamykania się w sobie lub skłonność do nadmiernego konformizmu i ukrywania swoich możliwości [...] celem uzyskania akceptacji grupy. Zauważa się też taką prawidłowość, że młodzież zdolna traci na sympatii wraz z wiekiem [...]”. Jednak warto podkreślić, że bez względu na wiek ucznia zdolnego, jego „pozycja w grupie społecznej zależy w bardzo znacznym stopniu od cech osobowości [...]”, jakie prezentuje. „Najczęściej cieszy się sympatią ze względu na użyteczność dla klasy, a więc można zaryzykować twierdzenie, że jest traktowany dosyć instrumentalnie. Akceptacji przez klasę sprzyjają też, takie cechy osobowości, które upodabniają młodzież zdolną do przeciętnych uczniów m.in. niestałość uczuciowa i zaniżona samoocena. Ta ostatnia sprawa, że subiektywnie nie odczuwają oni swojej przewagi intelektualnej nad przeciętnymi rówieśnikami, co ułatwia im wzajemne kontakty i powoduje, że są postrzegani jako skromni, koleżeńscy”¹⁵.

„Dzieci zdolne od wczesnego dzieciństwa potrzebują pomocy otoczenia i właściwego stymulowania rozwoju: poznawczego, emocjonalnego, psychomotorycznego i społecznego”¹⁶, a problem, „jak organizować edukację dziecka zdolnego, aby nie traciło kontaktu ze swoim naturalnym środowiskiem rówieśniczym, nie doświadczało przykrych przeżyć i izolacji z racji specyfiki swojego rozwoju i maksymalnie wykorzystało swój potencjał zdolności”¹⁷, jest wciąż aktualny.

Nadpobudliwość u dzieci zdolnych

„Wszystkie głębokie myśli – tak jak wszystkie emocje
z nimi związane – poprzedza cisza”.

Herman Melville

Obraz deficytów dziecka zdolnego byłby niepełny, gdyby obok niezaspokojonych potrzeb emocjonalnych nie wspomnieć o nadpobudliwości¹⁸, która może się ujawniać w różnych obszarach. Nadpobudliwość psychoruchowa jest

¹⁵ *Uczeń zdolny – kształcenie i wychowanie, op. cit.*

¹⁶ U. Kwiecińska, *op. cit.*

¹⁷ *Uczeń zdolny – kształcenie i wychowanie, op. cit.*

¹⁸ T. Wolańczyk, A. Kołakowski, M. Skotnicka, *Nadpobudliwość psychoruchowa u dzieci: prawie wszystko co chcielibyście wiedzieć. Książka dla rodziców, nauczycieli i lekarzy*, Bifolium, Lublin 1999.

zjawiskiem często spotykanym u dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym. Jej przyczyny są różne, podobnie jak jej przejawy. W sferze intelektualnej i wyobraźniowej nadpobudliwość uwidacznia się poprzez liczne pytania kierowane do dorosłych, często abstrakcyjne i trudne intelektualnie, a także budowanie niezwykłych światów wyobraźniowych rodem z krainy fantazji. Nadpobudliwość w sferze sensomotorycznej przejawia się w nadwrażliwości zmysłów na hałas, dotyk, światło, w impulsywnym zachowaniu podczas lekcji czy w braku spokoju wewnętrznego. Natomiast nadpobudliwość ruchowa uwidacznia się w nadmiernej ekspresji, kręceniu się w ławce szkolnej, przeszkadzaniu na lekcjach, niezdyscyplinowaniu. Zwiększoną ruchliwość można zauważyć szczególnie podczas pracy nad ciekawym zadaniem. Z tym rodzajem nadaktywności ściśle wiąże się nadpobudliwość psychomotoryczna. Określa się ją jako dekoncentrację uwagi i brak skupienia, co jest związane z częstym zamyśleniem się lub prowadzeniem rozmów z innymi uczniami. I choć zewnętrze dziecko zdolne sprawia wrażenie niezainteresowanego, to dzięki dużej podzielności uwagi drażni interesujące go aspekty poruszanych zagadnień, błyskawicznie rozwiązuje nowe zadania, redaguje długie opowiadanie czy też spontanicznie układa wiersz.

Wychowując i kształcąc dzieci zdolne, należy mieć świadomość ich cech inności, charakterystycznych dla tej grupy dzieci. O indywidualności dziecka świadczą zachowania, które określa się jako „nadpobudliwość” lub „nadwrażliwość”. Można wyodrębnić:

- nadpobudliwość intelektualną,
- nadpobudliwość wyobraźniową,
- nadpobudliwość emocjonalną,
- nadpobudliwość zmysłowo-sensoryczną,
- nadpobudliwość psychomotoryczną.

Wybranymi wskaźnikami nadwrażliwości są m.in.: łatwość popadania w konflikty z otoczeniem, brak nawyków systematycznej pracy, wyższy stopień neurotyzmu, brak emocjonalnego zrównoważenia, nadmierna próżność i pewność siebie, brak identyfikacji z grupą, skłonność do dominacji, egoizm, skrytość, skłonność do izolacji, agresywność¹⁹.

W szkole jednak takie zachowania są oceniane jako niezgodne z przyjętymi regułami i wymaganiami. Zatem nasuwa się pytanie, w jaki sposób pomóc uczniowi o wybitnych uzdolnieniach, pamiętając, że człowiek, który je posiada, powinien czynić z nich właściwy użytek dla siebie i dla innych.

¹⁹ J. Szada-Borzyszkowska, *Sytuacja dziecka zdolnego w szkole*, [w:] *Kształcenie i promowanie uczniów zdolnych*, red. M. Wróblewska, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2008, s. 92, <https://docplayer.pl/8774928-Sytuacja-dziecka-zdolnego-w-szkole.html> [dostęp: 29.11.2023].

Kilka refleksji na temat współczesnej edukacji

Obecna kondycja szkoły/edukacji jest istotnym czynnikiem rzutującym na efekty wiedzy oraz kulturę zachowania dzieci i młodzieży; niewątpliwie wymaga odrębnej, szerszej refleksji, na którą – ze względu na zakres tematyczny artykułu – nie ma miejsca. Zaznaczyć jednak należy, że takie rozważania powinny dotyczyć zarówno form, jak i treści nauczania i wychowania. Choć już teraz z całą stanowczością można stwierdzić, że wychowanie bezstresowe i nieustające reformy, w których funkcjonują zagubieni uczniowie, nie dały pozytywnych rezultatów; należy jednak zaryzykować tezę, że w dłuższej perspektywie może to ulec zmianie, ale pod pewnym warunkiem, tj. jeżeli mądrzy nauczyciele będą mieli głos i wezmą w swoje ręce pracę z uczniem zdolnym. Warto jednak stale pamiętać o tym, że rysujące się na horyzoncie korzystne perspektywy to tylko możliwości, które można wykorzystać, ale można je też stracić. Konieczne wydaje się wprowadzenie tzw. dyscypliny pozytywnej, która będzie pomocą w obniżeniu poziomu hałasu, szumu, przyczyniając się do łatwiejszej koncentracji i uwagi uczniów.

Edukacja włączająca, czyli integracja „na siłę” nie przyniosła dobrych skutków – zdolni uczniowie trwonią czas na lekcji, a naukę kontynuują w komercyjnych klubach, na zajęciach dodatkowych, korepetycjach lub w elitarnych szkołach prywatnych, z kolei słabsi pochłaniają całkowicie uwagę i troskę nauczycieli, przygotowujących dodatkowo plany naprawcze czy sprawozdania z pracy wyrównawczej. Taka sytuacja nie służy ani uczniom, ani nauczycielom; tracą na niej i zdolni, i mniej zdolni.

Coraz więcej nauczycieli odchodzi z zawodu, obniża się poziom nauczania na każdym etapie, czego efektem jest chociażby coraz słabsze przygotowanie kandydatów na studia. Bycie pedagogiem pozwala zrozumieć potrzebę wsparcia rozwoju uczniów, którzy nie mają wybitnych zdolności i napotykają na duże trudności edukacyjne, ale możliwe jest założenie, że nie można tego realizować kosztem dobra innych uczestników zajęć. Najwyższa pora, aby znaleźć nowe rozwiązania strukturalne dające szanse wszystkim uczniom, choćby postawić na rozwój różnych stopni i typów kształcenia. Stopniowalność nauczania wydaje się rozsądną inicjatywą. Równocześnie warto postulować o szczególne rozwiązania mające na uwadze rozwój ucznia zdolnego, który wymaga wiele troski i pracy nauczyciela.

Do tej pory wieloletnie niespójne działania dotyczące reform w edukacji nie przyniosły zadowalających przeobrażeń, warto więc przeanalizować sytuację i postawić pytanie: W jaki sposób wykorzystać dotychczasowe bolesne doświadczenia edukacyjne w procesie zmian? Propozycją dla reformatorów systemu oświaty jest refleksja w ciszy, tak potrzebna tu i teraz.

Aby doszło do korzystnych zmian, a nie szeregu niepowiązanych ze sobą spontanicznych incydentów, niepodlegających głębszej refleksji lub, co gorsza,

poddanych pseudorefleksji, niewątpliwie konieczne są atrybuty trwałości i drożności w edukacji.

Po tych wstępnych przemyśleniach dotyczących potrzeby zapewnienia stabilności edukacji trzeba zwrócić uwagę na sprawy pierwszorzędnej wartości. Należy do nich ciągłość nauczania opartego na jednakowych wartościach oraz na odnoszących się do nich wydarzeniach i procesach mających miejsce w przeszłości i jasno zarysowanych we wspólnej przestrzeni fizycznej i symbolicznej, szerzej – w przestrzeni kultury, a nade wszystko cywilizacji. W takim społeczeństwie koniecznością jest nakreślenie wizji wspólnej, dobrej przyszłości edukacyjnej, wizji zintegrowanej, ale realizowanej głównie na podstawie analizy procesów rozwojowych uczniów i ich potrzeb oraz kultury zachowań, której braki są coraz bardziej widoczne. Równocześnie należy wskazać w nieodległej przyszłości pewien przybliżony, nie nadmiernie detaliczny proces integracji uczniów z nauczycielami i rodzin ze szkołą (niemający nic wspólnego z biurokratycznym czy jakimkolwiek innym centralizmem i unifikacją), a także sposób i metody współdziałania najważniejszych instytucji odpowiedzialnych za wychowanie i wykształcenie społeczeństwa.

Stworzenie równowagi edukacyjnej jest konieczne: przemawia za tym racja państwa, ale nade wszystko potrzeba zrównoważonego rozwoju człowieka – ucznia (i nie tylko). Zatem zrozumienie przez rządzących krajem przyczyn względnego i ciągłego zagrożenia dla edukacji to dobry kierunek zmian. Niewątpliwie wymagane jest w przyszłości uzyskanie głębszego rozeznania i refleksji, że najistotniejszym, długofalowym i zasadniczym wyzwaniem będzie racjonalna ewolucyjna zmiana.

W związku z powyższym konieczna jest determinacja i wytrwałość przy pełnej wiedzy, że w przyszłości będziemy mieli do czynienia z procesami długiego trwania; z tego powodu powinno obowiązywać podejście etapowe. Nie wymyślimy systemu natychmiast, jednorazowo i przy biurku centralnego planisty. W dużej mierze nastąpią procesy organiczne – choć na ogół powolne, ale przynoszące trwałe i pozytywne rezultaty. Niezbędne jest zatem zrozumienie, że edukacja i wychowanie młodego pokolenia to nie doraźne działanie, a długofalowy proces. Na usta cisną się pytania: jak długo może on trwać? obejmie jedno pokolenie czy więcej? co zrobić, by uzyskać długotrwałe i wymierne rezultaty przemian? jaki jest poziom wiedzy i kultury nauczycieli, szczególnie w szkolnictwie podstawowym, wczesnoszkolnym, zwłaszcza że kolejne reformy nie przyczyniły się do „wykształcenia”, a raczej „kształcenia” poprzez „dyplomowanie”.

Nie próbując całościowo odpowiedzieć na te frapujące, a zarazem trudne pytania, trzeba zauważyć, iż u źródeł obecnego stanu tkwi pomylenie przyczyn kryzysu szkolnictwa z jego skutkami, a nade wszystko niedocenienie głębokich i uniwersalnych propozycji rozwoju edukacji o charakterze duchowym, kulturowym i cywilizacyjnym. W szczególności należy się wyzybyć myśli, którą można nazwać wielką iluzją, że szybko rozwiążemy problemy kształcenia i wychowania.

Trzeba najpierw wskazać błędy i ich przyczyny, a w nadchodzących trudnych miesiącach i latach tworzyć silne, zdrowe i trwałe powiązania, przynoszące niezmienne korzyści dla uczniów i nauczycieli, tworzyć dobre szkoły o różnym charakterze, możliwie odformalizowane, ale operujące różnymi metodami i typami powiązań. Należy stosować podejście organiczne i etapowe. Istotne znaczenie ma wykorzystanie dobrych i nieudanych doświadczeń z przeszłości, a nade wszystko unikanie nihilizmu praktykowanego na ogromną skalę, zwłaszcza w dużych miastach, a także spojrzenie w niepewną przyszłość i zastanowienie się, jakiej wiedzy będzie uczeń potrzebował, nie zapominając o kulturze bycia.

Pedagogika ciszy

Z pomocą zarówno dla uczniów zdolnych, ich nauczycieli, wychowawców, jak i reformatorów oświaty przychodzi cisza, w wymiarze psychicznym czy duchowym rozumiana jako spokój, wyciszenie myśli i emocji. Dzięki temu możliwe jest poznanie siebie: „Istota ciszy jest nierozzerwalnie związana z potrzebą odkrywania i kształtowania własnej osobowości”²⁰. Warto wiedzieć, że cisza wywiera zarówno wpływ na życie poszczególnych osób, jak i całych społeczeństw, jest elementem kultury bycia i zachowania.

Spotkanie uczniów z ciszą odbywa się obecnie w ramach kultury (szeroko pojętej), w której i szkoła ma swoje miejsce. Z tego powodu reakcja szkoły powinna być adekwatna do sytuacji, którą są zmieniające się relacje na linii kultura–cisza oraz formy ciszy. I chociażby z tego powodu szkoła powinna wprowadzać do programu nauczania ciszę, która z jednej strony przygotowuje uczniów do podmiotowego, odpowiedzialnego i kompetentnego uczestnictwa w kulturze; z drugiej strony powinna zaopatrzyć ich w odpowiednie narzędzia, na które składają się takie wartości jak cisza interpretowana jako ład wewnętrzny wspierający samodyscyplinę, który sprzyja nauce i kształtowaniu pożądanych społecznie cech, dzięki którym będą oni zdolni do rozróżniania tego co dobre i co złe.

Zauważamy, że świat ulega obecnie szybkim przeobrażeniom. Dynamika przemian stawia jednostkę przed okolicznościami, które wymagają nowych kompetencji. By poznać i zrozumieć zmieniającą się rzeczywistość, potrzebne jest uzyskanie intelektualnej niezależności refleksyjnego myślenia, czemu sprzyja cisza.

Proces rozumienia obejmuje: po pierwsze – selekcję otrzymanych danych, eliminującą informacje nieważne; po drugie – nadanie sensu informacjom uznanym za istotne, co polega na znalezieniu całości, w której kontekst mogą być włączone (konkret rozumiemy przez odniesienie do całości); po trzecie – wychwycenie i ocenę technik

²⁰ T. Olearczyk, *Pedagogia ciszy*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum” – Wydawnictwo WAM, Kraków 2010, s. 41.

manipulacyjnych zawartych w danym przekazie. Wszystko to wymaga od nas następujących kompetencji:

- znajomości norm i wartości służących jako kryteria selekcji;
- posiadania obszernej puli kulturowo ważnych całości i wzorów interpretacyjnych;
- abstrakcyjnego myślenia wykraczającego poza myślenie operacyjne;
- intelektualnej plastyczności umożliwiającej wychodzenie poza znane schematy;
- krytycznego myślenia pozwalającego dostrzec jawne i ukryte założenia danego przekazu, leżące u podstaw manipulacji, indoktrynacji czy propagandy²¹.

O konieczności kształtowania w uczniach potrzeby ciszy mówi się coraz częściej, jest to jednak nadal wyzwanie pedagogiczne wymagające przemyślanych i systemowych rozwiązań. Centrum argumentacji antropologicznej stanowi założenie, że niezmiennym elementem życia człowieka jest doświadczanie różnego poziomu dźwięku i ciszy, który niejako wiąże się z ludzką codziennością. Specjaliści wszystkich dziedzin potwierdzają, że hałas (ten zewnętrzny i wewnętrzny, który przejawia się niepokojem psychicznym) jest wielce szkodliwy. Psycholodzy podkreślają, że ma on negatywny wpływ na poziom koncentracji oraz zdolności przyswajania informacji; odbiorcy nie słyszą komunikatów do nich kierowanych. Przebywanie w ciągłym szumie podnosi ciśnienie krwi, może wywoływać niepokój, rozdrażnienie, a nawet agresję. Po spędzeniu kilku godzin w hałasie ucho ludzkie potrzebuje wiele czasu, aby przejść proces rehabilitacji.

Warto wspomnieć w tym miejscu, że wszystkie kraje europejskie wśród priorytetów w dziedzinie edukacji zapisały kwestie zdrowia psychicznego młodego pokolenia. Uzasadnienie obecności kultury ciszy w przestrzeni publicznej pozwala wskazać pozytywną rolę ciszy w życiu dzieci i młodzieży oraz możliwy udział ciszy w realizacji celów edukacyjnych szkoły.

Cisza może pomóc uczniom w kształtowaniu kompetencji interpretacyjnych i umiejętności postrzegania rzeczywistości z perspektywy wiedzy o wartości ciszy i jej oddziaływaniu na system nerwowy. W związku z tym szkoła zyskuje na znaczeniu, a cisza staje się wartością w pracy z każdym, również zdolnym uczniem.

„Argumentacja taka [przemawiająca za wprowadzeniem do programów nauczania pojęcia ciszy] potrzebna jest zarówno samym wychowawcom, by mogli uzasadnić swoje działanie wobec określonych [...] [uczniów, również zdolnych], którym często brakuje motywacji do podjęcia trudu samowychowania”²². To oni właśnie powinni zostać głównymi beneficjentami dobrze zaprojektowanego systemu edukacyjnego.

²¹ A. Pobjewska, *Czego dzisiaj potrzebujemy do moralnego postępowania?*, „Filozofuj” 2017, nr 5, s. 6–7, https://filozofuj.eu/wp-content/uploads/2017/11/fi017_nr_5.pdf [dostęp: 6.12.2023]; zob. też eadem, *Edukacja do samodzielności: warsztaty z dociekań filozoficznych. Teoria i metodologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 42.

²² R. Chałupniak, *Katecheza w szkole czy poza szkołą?*, „Paedagogia Christiana” 2012, t. 1, s. 165–166.

Warto zauważyć, że cisza „nie jest oderwana od rzeczywistości edukacyjnej i ma w tym sensie silną orientację pedagogiczno-dydaktyczną. Taki stan rzeczy wynika z tego [...]”²³, że cisza ułatwia koncentrację, regeneruje system nerwowy, pozwala rozwijać uważność, „nie jest jakimś «niepotrzebnym», «uprzywiłejowanym» lub «luksusowym dodatkiem» do wychowania ogólnego, lecz jego nieodzowną częścią, gdyż edukacja i wychowanie muszą obejmować całego człowieka – [kulturę zachowań wraz] z jego ciałem, rozumem, wolą, emocjami, ale także z jego duchowością [...]”²⁴.

„Europejskie szkolnictwo i idea uniwersytetu mają [...] korzenie w szkołach katedralnych, a liczne prądy intelektualne, kształtujące przez wieki obraz dzisiejszej Europy, czerpały wielokrotnie z dorobku myśli chrześcijańskiej”²⁵, w której cisza zajmuje poczesne miejsce.

Praca z uczniem zdolnym w szkole

Szkoła, której celem jest edukacja i wychowanie, musi m.in. odpowiedzialnie troszczyć się o rozwój uczniów, w szczególności zdolnych. „Chodzi tu nie tylko o nauczanie, a więc przekaz treści o charakterze [...] [dydaktycznym], ale także o umożliwienie dzieciom i młodzieży osobistego [...]”²⁶ rozwoju pasji i zdolności. Grono pedagogiczne pracujące

z uczniem zdolnym może i powinno korzystać z [istniejących] rozwiązań prawnych [...]. Należy zauważyć, że bardzo często stosowaną formą aktywizowania i wspierania rozwoju uczniów zdolnych jest ich udział w konkursach i olimpiadach. Rzadziej wykorzystywana jest możliwość podjęcia indywidualnego programu lub toku nauki. Mogą one być realizowane na każdym poziomie kształcenia. Uczeń objęty indywidualnym tokiem może być klasyfikowany i promowany w ciągu całego roku szkolnego. Może także realizować w ciągu jednego roku szkolnego program z zakresu dwóch klas. Jest on klasyfikowany na podstawie egzaminu klasyfikacyjnego. Z wnioskiem o zezwolenie mogą wystąpić rodzice, nauczyciele, a także sam zainteresowany uczeń. Zgodę wydaje dyrektor po zasięgnięciu opinii Rady Pedagogicznej [działającej w placówce] i Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej [współpracującej ze szkołą]. Wydanie jednej negatywnej opinii uniemożliwia wydanie zezwolenia na indywidualny program lub tok studiów. Inne formy działalności na rzecz ucznia zdolnego to:

- możliwość promocji śródrocznej,
- praca w kołach zainteresowań,
- prowadzenie nauczania w oparciu o programy autorskie,

²³ M. Chrostowski, *Nieteologiczne argumenty na rzecz edukacji religijnej w szkołach publicznych w Polsce*, „Paedagogia Christiana” 2021, t. 2, s. 100, <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2021.021>.

²⁴ *Ibidem*, s. 101.

²⁵ *Ibidem*, s. 94. Zob. też J. Ratzinger, *Wiara – prawda – tolerancja. Chryścijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. 2, Jedność, Kielce 2005, 78–80.

²⁶ M. Chrostowski, *op. cit.*, s. 97.

– kontakty ze szkołami wyższego rzędu. Ostatnio obserwuje się np. tendencje do tworzenia klas, nad którymi pieczę sprawują szkoły wyższe.

Nauczyciel pracujący w klasie z uczniem zdolnym powinien:

– dostosować wymagania do jego możliwości (np. zadawanie dodatkowego lub trudniejszego materiału, opracowanie referatu, polecenie prowadzenia jakiś zajęć, przygotowanie się do konkursu itp.),

– czuwać, by nie doszło do dysharmonii rozwojowych,

– dbać, aby nie doszło do niekorzystnych zachowań (konflikty z grupą, izolowanie ucznia zdolnego przez grupę, wywyższanie się ponad innych i inne)²⁷.

Uczenie poprzez przeżywanie ciszy²⁸

Osiągnięcie ciszy jest procesem wymagającym ukierunkowanych działań oraz indywidualnych starań dziecka i nauczyciela. Budząc motywację wewnętrzną, należy tworzyć sytuacje, w których dziecko doświadczy ciszy i przyjemności z niej płynącej. Uczenie przez przeżywanie to nie wyizolowana forma oderwana od zajęć, to pewien sposób naturalnie wpleciony w podejmowane działania, a przebywanie w ciszy, choćby na krótko w ciągu dnia, jest czynnikiem decydującym o dobrej kondycji mózgu. Sprzyja poprawie naszego stanu emocjonalnego, zdrowia i jakości życia. W raporcie WHO z 2011 r. hałas określono nowoczesną zarazą i stwierdzono, że „Istnieje wiele dowodów, że ekspozycja na hałas środowiskowy ma negatywny wpływ na zdrowie ludności”²⁹.

Szkoła w procesie wychowania tworzy wspólną kulturę bycia, organizuje przestrzenie edukacyjne, w tym strefy ciszy, pamiętając, że każde działanie oparte na autorytecie pedagogicznym prowadzone systematycznie przyczynia się do tego, by mógł zadziałać habitus, czyli system wzorców, określonych praktyk³⁰. Zatem istnieje wiele przesłanek ku temu, by propozycja budowania strefy komfortu przyjęła się w każdej placówce. Cisza dotyczy działań mających na celu m.in. pracę nad sobą, poznanie siebie, a nade wszystko jest pomocą w koncentracji, a zatem usprawnia proces uczenia się. Ponadto wskazuje skuteczne działania wpisujące się w proces wychowania. Cisza to trud, wysiłek, by nie czynić hałasu w swoim życiu i swoim życiem; można rozumieć ją też jako tworzenie przestrzeni dla słowa. Nie zawsze jednak jest związana z „mechaniczną” stroną życia; można ją rozumieć raczej jako potrzebę duchową, odnoszącą się do uspokojenia

²⁷ *Uczeń zdolny – kształcenie i wychowanie, op. cit.*

²⁸ Fragment na podstawie opracowania Joanny Niedziałek, nauczycielki edukacji wczesnoszkolnej.

²⁹ *Burden of disease from environmental noise – Quantification of healthy life years lost in Europe*, World Health Organization. Regional Office for Europe – JRC. European Commission, Copenhagen 2011, s. 105, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/326424/9789289002295-eng.pdf?sequence=1> [dostęp: 6.12.2023].

³⁰ A. Sawisz, *Szkoła a system społeczny: wokół problematyki „nowej socjologii oświaty”*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1989, s. 70.

emocjonalnego, wyciszenia. Praca w ciszy pozwala na lepsze myślenie, które z kolei ma odzwierciedlenie w jakości działania. W szkole tworzącej strefę ciszy powinno znaleźć się miejsce o zakomponowanej przestrzeni z ograniczoną liczbą dobranych przedmiotów w stonowanej kolorystyce. Taka estetyka będzie sprzyjać koncentracji, skupieniu, uwadze i wyciszeniu. Dwie godziny ciszy dziennie prowadzą do rozwoju nowych komórek w hipokampie – w kluczowym dla uczenia się, pamięci i emocji regionie mózgu. Nadmiar hałasu może powodować stres i zwiększone napięcie, a według badań wyciszenie się ma odwrotny skutek – uwalnia mózg i ciało od napięcia; w 2006 r. w „European Heart Journal” opublikowano badania, które na podstawie analizy zmian ciśnienia krwi i krążenia krwi w mózgu wskazują, że dwie minuty ciszy są bardziej relaksujące niż słuchanie „relaksującej” muzyki³¹.

Podsumowanie

Kształtowanie w uczniach potrzeby ciszy jest wyzwaniem pedagogicznym wymagającym przemyślanych i systemowych rozwiązań. Dla pedagogiki jest to tym bardziej istotne, że język ciszy używany intencjonalnie może być postrzegany jako „narzędzie” wywoływania zmian w osobowości (tożsamości) ucznia. Hałas – zarówno zewnętrzny, jak i wewnętrzny, który przejawia się niepokojem psychicznym, jest wielce szkodliwy. Psycholodzy podkreślają, że ma on negatywny wpływ na rozwój psychiczny, intelektualny, emocjonalny. Powoduje natężenie szumu informacyjnego, co zdecydowanie nie sprzyja komunikacji inter- i intrapersonalnej.

Większość krajów europejskich wśród priorytetów w dziedzinie edukacji zapisało promowanie zdrowia, z naciskiem na zdrowie psychiczne młodego pokolenia. Fundamentem promowania zdrowia we wszystkich obszarach jest kształtowanie umiejętności życiowych. I w tym kontekście oczywiste jest kształtowanie umiejętności rozpoznawania ciszy i życia w jej kulturze, tak w przestrzeni publicznej, jak i w instytucjach, ze szczególnym uwzględnieniem instytucji edukacyjnych i wychowawczych. Pozytywna rola ciszy w życiu dzieci i młodzieży oraz możliwy udział ciszy w realizacji celów edukacyjnych szkoły sprawiają, że szkoła zyskuje na znaczeniu, a cisza staje się wartością w pracy z każdym uczniem. Atmosfera ciszy daje szansę wielostronnego rozwoju wszystkich dzieci, w szczególności tych ze specjalnymi potrzebami psychologiczno-pedagogicznymi. I właśnie dzieci zdolne/uzdolnione do tej grupy należą.

³¹ M. Siedlinski, L. Carnevale, X. Xu, D. Carnevale, E. Evangelou, M.J. Caulfield, P. Maffia, J. Wardlaw, N.J. Samani, M. Tomaszewski, G. Lembo, M.V. Holmes, T.J. Guzik, *Genetic analyses identify brain structures related to cognitive impairment associated with elevated blood pressure*, „European Heart Journal” 2023, vol. 44, issue 23, s. 2114–2125, <https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehad101>.

Bibliografia

- Burden of disease from environmental noise – Quantification of healthy life years lost in Europe*, World Health Organization. Regional Office for Europe – JRC. European Commission, Copenhagen 2011, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/326424/9789289002295-eng.pdf?sequence=1> [dostęp: 6.12.2023].
- Chałupniak R., *Katecheza w szkole czy poza szkołą?*, „Paedagogia Christiana” 2012, t. 1, s. 163–178.
- Chrostowski, *Nieteologiczne argumenty na rzecz edukacji religijnej w szkołach publicznych w Polsce*, „Paedagogia Christiana” 2021, t. 2, s. 91–106, <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2021.021>.
- Janiszewska B., *Uczniowie zdolni w świetle teorii psychologicznych*, „Języki Obce w Szkole” 2018, nr 3, https://prowly-uploads.s3.eu-west-1.amazonaws.com/uploads/landing_page_image/image/136598/2c129fb25e3206e1a85e1f39dbf75cc7.pdf [dostęp: 29.11.2023].
- Janusz-Bielecka E., Pawłowska A., *Trudności w funkcjonowaniu emocjonalno-społecznym ucznia zdolnego*, <https://sp4.kielce.eu/sites/default/files/pliki/2020/05/uczen-zdolny-trudn-emocj-spol.pdf> [dostęp: 6.12.2023].
- Jasińska M., *Uczeń zdolny – jak go wspierać*, Librus, 11.04.2022, <https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/uczen-zdolny-jak-go-wspierac> [dostęp: 29.11.2023].
- Kwiecińska U., *Uczeń zdolny*, Szkoła Podstawowa Nr 86 im. Bronisława Czecha, <https://sp86.edupage.org/text/?eqa=dGV4dD10ZWFjaGVycy8tMzIzc3VicGFnZT0x> [dostęp: 29.11.2023].
- Łubianka B., Sękowski A., *Świat wartości uczniów zdolnych*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2016.
- Matczak A., *Diagnoza intelektu*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1994.
- Olearczyk T., *Cisza: refleksje nie tylko pedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza KAAFM, Kraków 2022.
- Olearczyk T., *Cisza w edukacji szkolnej*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2016.
- Olearczyk T., *Między hałasem a ciszą. Wartość ciszy we współczesnej edukacji wczesnoszkolnej*, Societas Vistulana, Kraków 2021.
- Olearczyk T., *Pedagogia ciszy*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum” – Wydawnictwo WAM, Kraków 2010.
- Partyka M., *Zdolni, utalentowani, twórczy: poradnik dla pedagogów, psychologów, nauczycieli i rodziców*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1999.
- Pobojewska A., *Czego dzisiaj potrzebujemy do moralnego postępowania?*, „Filozofuj” 2017, nr 5, s. 6–8, https://filozofuj.eu/wp-content/uploads/2017/11/fi017_nr_5.pdf [dostęp: 6.12.2023].
- Pobojewska A., *Edukacja do samodzielności: warsztaty z dociekań filozoficznych. Teoria i metodyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.
- Przetacznik-Gierowska M., Tyszkowa M., *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 1: *Zagadnienia ogólne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019.
- Ratzinger J., *Wiara – prawda – tolerancja. Chryścijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. 2, Jedność, Kielce 2005.

- Referda M., *Zdolności a porażka szkolna: jaką rolę odgrywa osobowość?*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2019.
- Sawisz A., *Szkoła a system społeczny: wokół problematyki „nowej socjologii oświaty”*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1989.
- Siedlinski M., Carnevale L., Xu X., Carneval D., Evangelou E., Caulfield M.J., Maffia P., Wardlaw J., Samani N.J., Tomaszewski M., Lembo G., Holmes M.V., Guzik T.J., *Genetic analyses identify brain structures related to cognitive impairment associated with elevated blood pressure*, „European Heart Journal” 2023, vol. 44, issue 23, s. 2114–2125, <https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehad101>.
- Szada-Borzyszkowska J., *Sytuacja dziecka zdolnego w szkole*, [w:] *Kształcenie i promowanie uczniów zdolnych*, red. M. Wróblewska, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2008, s. 90–99, <https://docplayer.pl/8774928-Sytuacja-dziecka-zdolnego-w-szkole.html> [dostęp: 29.11.2023].
- Tyszkowa M., *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1977.
- Uczeń zdolny – kształcenie i wychowanie*, Poradnia Pedagogiczno-Psychologiczna nr 2, <http://www.ppp2edugdunia.pl/porady/uczen-zdolny-ksztalcenie-i-wychowanie> [dostęp: 29.11.2023].
- Włodarski Z., Matczak A., *Wprowadzenie do psychologii*, wyd. 3 popr., Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1996.
- Wojnarowska M., *Działania szkoły w pracy z uczniem zdolnym*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=4860> [dostęp: 29.11.2023].
- Wolańczyk T., Kołakowski A., Skotnicka M., *Nadpobudliwość psychoruchowa u dzieci: prawie wszystko co chcielibyście wiedzieć. Książka dla rodziców, nauczycieli i lekarzy*, Bifolium, Lublin 1999.